

Валерій ПОЛИЩУК,
доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Криза 7 років та молодший шкільний вік

УДК 159.922

Результативність навчально-виховного впливу на людину залежить від встановлення її місцезнаходження у системі власного вікового розвитку, якому властива закономірна взаємозаміна стабільних і кризових періодів. Так актуалізується необхідність вивчення вузьких інтервалів життєвого шляху в контексті широких вікових діапазонів, зокрема молодшого шкільного віку та суміжних з ним кризи 7 років та кризи 13 років. Для повсякденної практики педагогічної діяльності – важливий соціальний запит щодо доказового розмежування структурно-функціональних особливостей зазначених вікових періодів. Щоб задовольнити його передбачається розробити і впровадити дієвий диференційний підхід до особистості. До схожого висновку, сформульованого на основі потужного емпіричного інформаційного масиву, який ще чекає свого дослідника, вперше педагоги прийшли у 1920–30-х рр. [2; 5]. В умовах існування стабільних і перехідних (кризових) періодів передусім з'ясування психологічного змісту вікових криз конкретизує дослідницьке поле вікової психології, внаслідок чого відчутно знижується можливість суб'єктивного та споглядального тлумачення її проблем. Це також демонстрація принципу природовідповідності у розвитку [3]: як у природі, наприклад, чергуються пори року, так і становлення людини відзначається дискретністю (закономірні підйоми й спади у формуванні психічних чи особистісних структур) та циклічністю, або закономірною повторюваністю.

Педагогів цікавить передусім динаміка конкретних вікових новоутворень, а не узагальнені особливості будь-якого тривалого вікового інтервалу. Так, на прикладі підліткового віку давно визнаються "молодші", "середні" й "старші" підлітки, що є додатковим свідченням актуальності проблеми вивчення динаміки розвитку особистості саме у вузьких вікових проміжках. Водночас для молодшого шкільного віку, як також досить тривалого життєвого періоду, відсутній навіть такий штучний принцип вікового поділу. І справа тут зовсім не в назвах певних вікових інтервалів, а у виокремленні їх як таких, що закономірно існують. Отож неприпустимо у початковій

школі, яка зараз штучно зіставляється з 1–4 класами (а, виходячи з особливостей вікового розвитку, це мають бути 1–6 класи), ігнорувати специфіку одразу кількох вікових періодів: 1) закінчення дошкільного віку, 2) кризи 7 років, 3) власне молодшого шкільного віку і потенційно 4) початків кризи 13 років, або підліткової кризи (як перехідного періоду від молодшого шкільного до підліткового віку).

Для доведення цієї пізнавальної ідеї завважимо на деяких теоретико-методологічних положеннях про психологічний зміст вікових нормативних криз (ненормативні кризи, які однаково властиві кризовому чи стабільному періоду, тут не є спеціальним предметом нашої уваги.

1. Нормативні кризи як психогенний чинник у зіставленні з відносними віковими інтервалами, ширшими від своїх календарних назв, вибір яких визначається кульмінаційним перебігом симптоматики переживань, характеризуються циклічною взаємозаміною з суміжними стабільними періодами. До початку підліткового віку – це кризи "дня народження" (велика криза), "1 року" (мала криза), "3 років" (велика), "7 років" (мала) і "13 років" (велика). Вони уособлюють динамічність і системність вікового розвитку (І.Д.Бех, Л.І.Божович, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, М.Г.Єлагіна, В.І.Слободчиков та ін.). Це глобальні явища вікового розвитку, своєрідні вузлові пункти переживань, які, визначаючи соціальну (або асоціальну) спрямованість життєвих перспектив, формують загальний симптомокомплекс переживань. Це також психологічні та хронологічні життєві дороговкази (Л.І.Анциферова, Ф.Ю.Василюк, О.А.Донченко, В.Ф.Моргун, Р.В.Павелків, К.М.Поліванова, М.В.Савчин, Т.М.Титаренко та ін.). Як не можна уникнути у віковому розвитку черговості в змінах років, так само неможливо уникнути нормативних криз із їх унікальними, порівняно фіксованими, передусім негативними, переживаннями. Вони виявляються у відносних вікових діапазонах, що позначаються умовними назвами як віковими орієнтирами свого місцеперебування. Відтак, міфічними є розповсюджені уявлення, згідно з якими криза 7 років пов'язується зі вступом до школи. Насправді цей життєвий чинник або ускладнює, або полегшує її психологічний

зміст, хоча у повсякденній педагогічній діяльності саме завдяки йому дорослі активно формують перший варіант перебігу кризи, й, отже, штучно створюють реальні навчально-виховні проблеми, з якими згодом активно прагнуть впоратися. Звичайно, діти потрапляють у ситуацію пролонгованого стресу, який потенційно охоплює молодший шкільний період і формує несприятливий перебіг уже кризи 13 років. І все це знову-таки активно відбувається на 1) тлі ціннісно-орієнтаційного розшарування батьківського, учнівського та учительського середовищ (навіть їх взаємного відчуження в діапазоні "авторитаризм – особистісна орієнтованість"), 2) спрощених батьківських уявлень про становлення своїх дітей та соціальне призначення професійної педагогічної діяльності, 3) розповсюдження взаємних негативних стереотипів (більше батьками), 4) взаємної втоми всіх суб'єктів навчання і виховання в умовах складних соціально-економічних реалій, 5) прогресування індивідуалізму, корисливості, соціального пристосовництва, 6) майнової та інтелектуальної поляризації громадян тощо.

2. Обидві кризи (нормативні й ненормативні) є основним різновидом "життєвих криз", оскільки життєвий шлях особистості зіставляється з конкретними віковими етапами, незалежними від будь-яких історико-соціальних умов (віковий інтервальний збіг лише ускладнює кризовий розвиток). Їх загальній симптоматиці властиві базові симптоми (позитивні й негативні), зв'язок між якими здійснюється саме через негативні симптомокомплекси.

З огляду на це, сформулюємо основні характеристики понять "симптом" і "симптомокомплекс":

1. **Симптом** – це окремі стійкі переживання (позитивні й негативні). Вони як основні структурні одиниці вікових криз (Л.С.Виготський), формують в особистості процеси пізнання та самопізнання. Багатофункціональний феномен, уведений у 1920-х рр. у науковий обіг радянською педологією. Основний показник життя (В.А.Роменець), який визначає клінічність і фрагментарність вікового розвитку. Давно є звичним фундаментальним поняттям у медицині, оскільки передбачає постановку точного діагнозу. Для психології це дуже важливо, оскільки йдеться про прикладне значення будь-якої термінології. Уявімо, що батьки отримують від учителя чи практичного психолога "навчально-виховні" побажання типу "більш-менш", "трохи", "будьте уважними", "розвивайте свою дитину" тощо. Сумнівно, що така співпраця буде ефективною, оскільки базується на невизначених деклараціях без належної конкретизації пізнавальної площини "Як це потрібно робити?".

Отже, в зіставленні з будь-якими життєвими періодами симптоми є їх зовнішніми психологічними критеріями. Призначення їх полягає у з'ясуванні ві-

кового місцеперебування особистості та прогнозуванні його потенційної динаміки. Це також соціальні сигнали самій особистості та оточенню про її успіхи й невдачі, неврахування чи ігнорування яких хоча й ускладнює нормативну та ненормативну кризовість розвитку, але відображає його чітку етапність, стабільну в тій чи іншій навчально-виховній ситуації.

2. **Симптомокомплекс** – це структурована унікальна динамічна система умовних і відносно стабільних позитивних і негативних симптомів переживань. Завдяки йому встановлюються умовні межі вікових періодів і рівень сформованості їхніх новоутворень (часто прихованих), які можуть безпосередньо зіставлятися з симптомами, зокрема за назвою. Наприклад: відповідальність як "симптом" засвідчує відповідальність як "вольову якість", "гордість за власні досягнення" – "почуття гордості за власні досягнення" тощо.

Нагадаємо: за допомогою цього поняття Л.С.Виготський розробив таку досконалу низку симптомів криз у контексті дошкільного віку, зокрема кризи 3 років, що їхні назви та характеристики досі не викликають сумніву. Отож знову наголосимо: ефективно практичне використання названого феномена означає виправдану актуалізацію одного з призабутих досягнень радянської психології, яке із застосуванням стабільних принципів пізнання, незалежних від історичного часу, особливостей життя людини в умовах різних, часто несприятливих суспільних трансформацій, має потужний пошуковий потенціал у вивченні навколишньої дійсності. Пріоритетним тут є негативний симптомокомплекс, уникнути якого неможливо навіть теоретично (це своєрідний віковий соціальний штамп для розпізнавання певної кризи). Його природне прогресування означає недостатній розвиток позитивного симптомокомплексу, у чому, власне, полягає сутність будь-якої вікової нормативної кризи: це з'ясування змісту й можливих перспектив кожного симптому, системи взаємозв'язків можливих вікових новоутворень (більше – прихованих), які за сприятливих чи несприятливих соціальних впливів, що формують ситуативну симптоматику вже ненормативних криз, визначають її полярний перебіг ("малопроблемний" – "ускладнений") з потенційними проміжними рівнями.

У руслі цих пізнавальних ідей криза 7 років має умовні вікові межі: у хлопців – це 5 р. 11 міс. – 7 р. 5 міс. (розмах: 2–3 міс.), у дівчат 5 р. 8 міс. – 7 р. 3 міс. (аналогічний розмах). Безумовно, що ці вікові інтервали засвідчують передусім вікові тенденції, які своєрідно виявляються в кожній особистості. Крім того, як перехідному періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку, цій кризі властивий свій симптомокомплекс.

1. *Позитивні симптоми*: гордість за власні досягнення, уміння співпрацювати, уміння самооцінювати, уміння самоконтролю, переживання власних успіхів чи невдач, усвідомлення рольової позиції учня (усвідомлення ролі школяра), уміння співпереживати, домагання ролі дорослого, прагнення до самостійності.

2. *Негативні симптоми* (семізир'я): 1) блок активного самоствердження у взаєминах ("АС"): дратівливість, хвастощі, хитрощі; 2) блок пасивного самоствердження у взаєминах ("ПС"): упертість, негативізм; 3) блок "НС", або "нейтральна симптоматика" (лінощі, недбалість), вияви якої не мають чіткої спрямованості в системі "активність – пасивність".

На відміну від попередньої кризи 3-х років, симптомам кризи 7 років характерна не лише гендерна диференціація, а й відносно стабільні взаємозв'язки, які дають змогу сформувати теоретико-методичні положення для розробки диференційованого підходу до особистості в цьому віковому періоді (зокрема, про гендерний зміст негативних симптомів):

Д і в ч а т а:

1. Упертість – це показник недостатнього розвитку або прихований вияв усіх позитивних симптомів, окрім гордості за власні досягнення та вміння співпрацювати.

2. Негативізм – усіх позитивних симптомів, крім гордості за власні досягнення, усвідомлення рольової позиції учня, уміння співпереживати, уміння співпрацювати.

3. Дратівливість – умінь самооцінювати, умінь самоконтролю, прагнення до самостійності.

4. Хвастощі – умінь самооцінювати, переживання власних успіхів (невдач), прагнення до самостійності, домагання ролі дорослого.

5. Хитрощі – умінь самоконтролю, домагання ролі дорослого.

6. Недбалість – умінь самооцінювати, умінь самоконтролю, домагання ролі дорослого.

7. Лінощі – умінь самооцінювати, переживання власних успіхів (невдач), домагання ролі дорослого.

Х л о п ц і:

1. Упертість – це показник недостатнього розвитку, або прихований вияв умінь самоконтролю, домагання ролі дорослого.

2. Негативізм – усіх позитивних симптомів, крім умінь самооцінювати, співпереживати, співпрацювати.

3. Дратівливість – умінь самооцінювати, домагання ролі дорослого.

4. Хвастощі – усіх позитивних симптомів, крім гордості за власні досягнення, переживання власних успіхів (невдач), умінь співпереживати, умінь співпрацювати.

5. Хитрощі – умінь самооцінювати, домагання ролі дорослого.

6. Недбалість – умінь самооцінювати, умінь самоконтролю, усвідомлення рольової позиції учня, домагання ролі дорослого.

7. Лінощі – умінь самооцінювати, умінь самоконтролю, усвідомлення рольової позиції учня, домагання ролі дорослого, прагнення до самостійності.

У такому пізнавальному руслі окрема соціальна роль належить феноменові "дитячої безпосередності" як провідному засобу привернення уваги цікавого для себе оточення або конкретних осіб у різнопланових взаєминах (гендерних, вікових тощо). До структури дитячої безпосередності входять: 1. *Пустотливість* (провідний критерій – немотивованість учинків, особливо в процесі спільної взаємодії з ровесниками). Діти отримують від пустощів неприховане задоволення, оскільки їхні дії супроводжуються позитивними емоціями та самостійним пошуком власного місця в системах соціальної ситуації розвитку ("Я – батьки"; "Я – педагог"; "Я – ровесник"). Хлопці пустують раціональніше (їх легше зупинити в пік пустощів). У дівчат таке поле діяльності відносно обмежене: на відміну від хлопців, які можуть активно пересуватися, наприклад, на всьому ігровому майданчику, вони схильні вибирати в ньому конкретне місце. Особливо діти в захваті, коли з ними пустує батько. 2. *Примхливість* – це завжди ситуація незадоволеності рівнем досягнутої мети або ставленням найближчого оточення (провідний критерій – недооцінка себе оточенням, внаслідок чого культивується позиція "ображеного" через дійсне або хибне почуття завданої несправедливості). З 9-річного віку – активний спосіб самозахисту, який зазнає у взаєминах з батьками, котрі непослідовні у вимогах, динамічної трансформації від "ситуативного до усвідомленого використання" задля досягнення мети. 3. *Кривляння* – це також ситуація власної незадоволеності (як у примхливості). Відзначається пасивною позицією "прохача", якому можуть відмовити (не відмовити). Динаміка розвитку схожа на динаміку примхливості. 4. *Ябедництво* – навмисна активна демонстрація дорослим власних реальних або уявних негараздів у взаєминах передусім із цікавими для себе ровесниками, як правило, з метою їх осуду, а себе представити здебільшого "постраждалим". 5. *Манірність* – штучність поведінки (манери, жести, висловлювання, що зазвичай є результатом гіперопіки, культивування найближчим оточенням "власної значущості" на основі несприятливого порівняння з ровесниками, навіть їх відвертого приниження. Потенційна соціальна умова формування елітаризму.

Тепер розглянемо окремі відмінності негативної симптоматики, де провідне місце належить упертості (як неслухняності) та негативізму, які з кризи 3 років починають стабілізуватися й надалі – обов'язкові складові усіх нормативних чи ненормативних криз.

1. *Упертість як неслухняність* – це спочатку спонтанне, а потім навмисне зростаюче невиконання вимог дорослих (незадоволення, крик, плач, ігнорування); або також спочатку спонтанна, а потім усвідомлена вже власна вимога у взаєминах з дорослими, яка в ситуаціях відвертого потурання розглядається дітьми винятково першочерговою для виконання. У будь-якому випадку – це засіб досягнення самостійно поставленої мети. Динаміка проявів має гендерну специфіку: у дівчаток у 5–7-річному віці вони потенційно зростають, після чого очікується стрімкий спад (у хлопців – переважно навпаки). Часто впертість як неслухняність плутають зі своїм полярним різновидом – наполегливістю, яка виявляється передусім у спрямованості на себе через зростаючі стійкі інтереси, а, отже, їх постійний розвиток та оперативні пошуки розв'язання завдань, ними спричинених. Однак основна відмінність між ними полягає в тому, що для неслухняності типові спонтанні інтереси (бажання, наприклад, отримати привабливий предмет), нав'язлива спрямованість на найближче оточення ("будь-що отримати бажане") і схильність до пошуку результативних (зручних) позиційних змін у взаєминах ("якщо, не виходить так, то, можливо, вийде інакше"). Розповсюджене явище також – підміна неслухняності лінощами, особливо під час формування нормативних звичок, наприклад: з одного боку, вимога дорослих до дитини брати участь у прибиранні обіднього столу чи власного робочого місця, а з іншого – тривале невиконання цієї вимоги.

2. *Негативізм* (окрик, зневажливе коментування вимоги, демонстративна мовчанка) – це передусім трансформація несприятливого реагування (від "спонтанного" – до "усвідомленого") на пропозицію чи вимогу дорослого, як правило, добре знайомого дітям, у допомозі чи співучасті (причому без активної спроби зрозуміти їх зміст). На відміну від кризи 13 років тут переважає пасивний негативізм: 1) відсутність цілеспрямованої вимоги до дорослого щодо задоволення своїх потреб; 2) формальне заперечення пропозиції чи вимоги (але не змісту, навіть непривабливого!) дорослого через антипатію або упередженість до нього, що спричинені завданою раніше, як суб'єктивно здається, несправедливістю (часто об'єктивно!), або через негативну соціальну настанову, сформовану найближчим оточенням.

До негативного семізир'я кризи 7 років також належать:

1. *Дратівливість* – незадоволення безапеляційним тиском дорослих або власними прагненнями. Також – це результат отриманих санкцій та власної нереалізованості. Супроводжується у взаєминах слабкою вольовою регуляцією, безапеляційними судженнями, зухвалістю. Допідліткова криза потенційно набуває інших форм (бійки, бойкот, злість,

нервозність, переслідування, насміхання, погрози, спорадичні окрики), спрямованих передусім проти антипатичних осіб з метою їх пригнічення та припинення. У дівчат є більше вербальною (у хлопців – навпаки) з тенденцією до стабільного зростання у системі "прихована дратівливість (дівчата)" – "неприхована дратівливість (хлопці)".

2. *Хвастощі* відзначаються перебільшенням значущості власних учинків для бажаного самоствердження. Це прагнення видати уявне за дійсне, тобто суб'єктивне перебільшення своїх домагань і можливостей (надумані факти та події, нереальні обіцянки, вихваляння іграшками, шкільним приладдям, домашнім майном, одягом, соціальним статусом батьків). Проявляються найбільше в суперечках з приводу знову-таки реальних чи уявних подій, а також для привернення уваги. Потенційно до досягнення 8-річного віку стрімко знижується бажання адекватно оцінювати навколишню дійсність без особистого зиску, що надалі є успішною передумовою для стабільного формування брехливості.

Водночас значущих відмінностей у хлопців і дівчат у динаміці хвастощів не виявлено.

3. *Хитрощі* – це спроба чи прагнення щодо уникнення несприятливих для себе життєвих ситуацій, приховування незручних подій, фактів з метою їх замовчування або меркантильного афішування чи використання. Спричинені здебільшого бажанням захиститися від дорослих, вплив яких, на думку дітей, є зараз небажаним. Властиві дітям, котрі остерігаються або неприховано бояться покарання, особливо батьківського гніву. Виявляються у пустошах як необхідні ігрові елементи та в прагненнях уникати наслідків дій, які здійснювалися без погодження з дорослими. Також потенційно трансформуються у брехливість. Маючи такі дві потужні детермінанти (разом із хвастощами), після досягнення 8-річного віку цілком можуть претендувати на особистісне новоутворення. Характерно, що вступ у школу знижує прояви хитрощів через прагнення зрозуміти статус своєї учнівської позиції, але у випадках невдач вони стрімко зростають (більше в дівчат).

4. *Недбалість* позначає необов'язковість особистості, що виявляється в неувважності, забудькуватості, відсутності бережливого ставлення до предметів, неврахуванні потреб та інтересів оточення, а також повну або часткову неспроможність самостійно організувати власну життєдіяльність, пов'язану зокрема з побутом і самообслуговуванням: прибрати ліжко, посуд, письмовий стіл тощо. Її динаміка схожа з динамікою негативізму. Основна причина: діти поки що не надають значення самоорганізації або "елементам порядку", особливо в ситуаціях гіперопіки, а, отже, у них нерозвинена внутрішня мотивація, тобто невміння чи небажання доводити справи до логічного завершення. За таких умов до

підліткової кризи очікується дезорганізація життєдіяльності, яка виявляється передусім у побутовому безладі (неохайність в особистих речах, низькі вміння самообслуговування), неов'язковості навіть під контролем дорослих (хаотичне виконання обіцянок, поставлених завдань, посилення на зовнішні обставини, постійне самовиправдання, стійка ілюзія власної зайнятості).

5. *Лінощі* – це 1) повна або часткова відсутність прагнення досягти поставленої мети, якщо для цього потрібні навіть незначні інтелектуальні, фізичні та вольові зусилля, 2) або ігнорування чи відтягування взятих, частіше добровільно, зобов'язань у ситуації більш привабливих дозвільних подразників. Супроводжуються суперечками, неквапливістю, пасивністю, свідомою обмеженістю власних дій. Типова ознака: марнотратство часу. Властиві для діяльності, яка дітям нецікава, отож вирішальною причиною лінощів є негативний особистий приклад дорослих (їх невимогливість і неов'язковість, відсутність заохочення дітей до самостійності та винахідливості).

У хлопців динаміка лінощів відзначається вищими показниками, однак до досягнення 8-річного віку істотних гендерних відмінностей нами не встановлено.

Негативне семизір'я супроводжується зростаючим лихослів'ям (арго, власний сленг), а згодом – ненормативною лексикою. Перший пік лихослів'я припадає на 8–9-річний вік (потім – на 12–14 років). У будь-якому випадку, це демонстрування фіксованого обмеженого словникового запасу, спрямованого на активізацію конфліктних взаємин, публічну демонстрацію "лжесамодостатності", що, однак, дітьми не усвідомлюється.

Висновки.

1. Поняття "криза" має відтінок надзвичайності, загрози й необхідності дії. Це ситуація, в якій треба прийняти важливе рішення. Також поворотний пункт у розвитку, де негативні зміни в особистості є тінювим, зворотним боком її позитивних перетворень (Л.С.Виготський), тобто апріорі кожний позитивний симптом у період вікових криз перебуває у сфері потужного адресного впливу певного для себе негативного симптому.

2. Симптоми нормативних криз – це сприятливі або несприятливі вікові пізнавальні орієнтири у становленні особистості. У своїй віковій послідовності вони визначають вікову логіку розвитку, тобто "вікову норму кризового розвитку", або "норму переживань вікових криз". Збільшення або зменшення їх

фіксованої низки щодо кожної кризи означає ускладнений чи спрощений (полегшений) варіанти їхнього перебігу, що, власне, є проблемою психодіагностики, яка актуалізує необхідність розробки індивідуального психологічного супроводу.

3. Криза 7 років як мала нормативна криза зіставляється з відносно незначним віковим інтервалом, має однофазовий позитивний перебіг (підліткова криза має дві фази: позитивну і негативну. – В. П.) та відносно слабшу, порівняно з великими кризами, частоту і силу виявів негативних симптомів, що в сукупності – необхідна умова розроблення і впровадження в ній, а в найближчій перспективі – у молодшому шкільному віці, доказового диференційованого навчально-виховного впливу.

4. Педагог повинен дотримуватися правила, згідно з яким "дитину потрібно сприймати такою, якою вона є" [1], тобто у багатогранних виявах її полярної симптоматики й пам'ятати про схожість її динаміки, що актуалізує проблему диференціації змісту передусім негативних симптомів.

Відтак для об'єктивної оцінки навчально-виховної ситуації, яка усуває будь-яке упереджене ставлення до особистості, у кризі 7 років навчально-виховний вплив спрямовується передусім на розвиток позитивної симптоматики, що приховується за негативною. У стабільних періодах, зокрема в молодшому шкільному віці (особливо у 8–11 рр.), домінує зосередженість на усуненні саме негативних виявів, оскільки ті зміцнили й поступово стабілізуються.

Загалом бурхлива негативна симптоматика є особистісною перевагою таких дітей: з ними "важче проживати, але легше досягти бажаного результату". Ще А.С.Макаренко влучно зауважив, що, коли й треба когось остерігатися, то це "тихонь", оскільки "у них душа під замком".

Література

1. Бех І. Д. 100 ключів виховного успіху / Бех І. Д. // Шкільний світ: Спецвипуск. – 2009. – № 21–23 (485–487). – 151 с.
2. *Выготский Л. С.* Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский ; под ред. Д. Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4 : Детская психология. – 432 с., – ил. – (Акад. пед. наук СССР).
3. *Кремень В. Г.* Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / Василь Григорович Кремень. – [2-е вид.]. – К. : Тов. "Знання України", 2010. – 520 с.
4. *Поліщук В. М.* Від кризи 7 років до кризи входження в дорослість : [монографія] / Валерій Миколайович Поліщук. – Суми, 2013. – 142 с.
5. *Поліщук В. М.* Криза 7 років : феноменологія, пролеми : [навчальний посібник] / Валерій Миколайович Поліщук. – Суми, 2005. – 118 с.

Поліщук В. М. Від кризи 7 років до молодшого шкільного віку. Аналізується психологічний зміст вікової малої нормативної кризи 7 років, яка визначає формування підростаючої особистості у молодшому шкільному віці.

Ключові слова: вікова логіка розвитку, криза 7 років, криза 13 років, молодший шкільний вік, симптом.

Поліщук В. М. От кризиса 7 лет к младшему школьному возрасту. Анализируется психологическое содержание возрастного малого нормативного кризиса 7 лет, течение которого определяет формирование подрастающей личности в младшем школьном возрасте.

Ключевые слова: возрастная логика развития, кризис 7 лет, кризис 13 лет, младший школьный возраст, симптом.

Polischuk V. M. From crisis of 7 years to primary school age. The psychological content of the age of small regulatory crisis of seven years is analyzed, running (course) of which determines the formation of personality growing up in the early school years.

Key words: the age logic of development, crisis of 7, crisis of 13, primary school age, symptom.